

MAKEDONYA-ÜSKÜP FATİH SULTAN MEHMET (TAŞ) KÖPRÜSÜ ve NAMAZGÂHI

Namazgâhlar, açık havada namaz kılmaya mahsus yerlerdir. İslâmiyet'in ilk dönemlerinden beri kullanılan bu yapılar, eski (köklü) şehir ve kasabaların içinde ve dışında yer alırdı. Şehir içlerinde, yollar üzerinde, bağ ve bahçe içinde, kibleye bakan büyük köprüler üzerinde küçük grupların, şehir dışında ve savaşlarda sultan ve maiyetinin yani büyük kitlelerin, namaz kılması için hizmete sunulurdu.

Namazgâhlar, açık havada namaz kılmaya mahsus yerlerdir. İslâmiyet'in ilk dönemlerinden beri kullanılan bu yapılar, eski (köklü) şehir ve kasabaların içinde ve dışında yer alırdı. Şehir içlerinde, yollar üzerinde, bağ ve bahçe içinde, kibleye bakan büyük köprüler üzerinde küçük grupların, şehir dışında ve savaşlarda sultan ve maiyetinin yani büyük kitlelerin, namaz kılması için hizmete sunulurdu.

Namazgâhlara Arapça kökenli musalla da denilmektedir. Hz. Muhammed Medine'ye yerleşince vakit namazlarının haricinde Ramazan ve Kurban Bayramları'nda namazlarını şehir dışında bir arazide kılardı.¹ Namazgâhların ortaya çıkmasında Peygamberimizin bu uygulamasının büyük rolü olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca Küba ve Gamame (Bulut) Mescidi ile hatta Mescid-i Nebevi'nin de ilk halinin birer namazgâh olduğunu söyleyebiliriz.

Bu eserlerden şehir içlerinde olanlar, küçük boyutlu, bir mihrap taşı ve küçük bir yükselti şeklinde yapıları olduğu gibi, mihraplı – minberli, müezzin mahfilli ve yalancı minareli olanları da vardır. Çoğunun yanında bir çeşme de bulunur.

* Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.

1 Derman 1975: Akmaydalı 1994, 123-143 : Özdamar 1998, 221-248: Tanyeli 1999, 231-238: Acun 2002: Bozkurt 2006, 357-358: Tiryaki 2006, 359-360: Acun 2010, 61: Tiryaki 2010.

Ana hatlarıyla; Osmanlı kaynaklarında, cuma namazı kılınır, pazarı kurulur, divanı (kadısı) bulunur, hamamı olur şeklinde tarif edilen şehirler, külliye, zaviyeler ve büyük camiler etrafında geliyordu. Ortada cami, etrafında pazaryerleri ve ticaret yapıları, onun etrafında ise mahalleler olurdu. Kenar ve köşelerinde binettaşları olan, kaldırım döşeli (Türk Kaldırımı) dar sokaklı mahallelerin, sokakları, ulu camiye (merkeze) açılırdı. Mahalleler arasında küçük mescitler, mescit yanında hazireleri ile bazen çıkmaz sokaklar ve küçük mezarlıklar yer alırdı. Mahalleler arasında soku (dibek) ve kuyu (çeşme) boşluklarının yanında meydan geleneği yoktu. Onun yerini pazaryerleri doldururdu.



Kosova-Prizren Fatih Sultan Mehmet Namazgâhi

Şehirlerin gelişmesinde ve mahallelerin oluşmasında külliye ve zaviyelerin yanı sıra, çoğunlukla şehir va-roşlarında kurulan namazgâhların da büyük önemi vardır.

Anadolu'nun birçok şehir ve kasabalarında, örneğin yalnız İstanbul'da² 150'nin üzerinde rastladığımız namazgâhlar çok değişik planda olurdu. Daha önce belirttiğimiz gibi, kıbleye bakan büyük köprüler üzerinde de namazgâhlara rastlamaktayız. Bunlardan en güzel örneklerden birkaç tanesi aşağıda verilmiştir.

Diyarbakır Dicle Köprüsü: Köprü, Diyarbakır şehir surlarının Mardin Kapısı'ndan 3 km güneyde, Dicle Nehri üzerinde, Silvan yolunun başlangıcında yer alır. Tarihi geçmişini Antik döneme kadar indirebileceğimiz köprünün İslâm Halifeleri döneminde tamir ettirildiğini ve güney cephe- de şerit şeklinde uzanan üç bölümlü kitabesinden de H. 459 / M. 1065–1067 tarihinde Mervanoğullarından Emir Müeyyidüddavle Ebulkâsım Nasır zamanında büyük bir tamir geçirdiğini, mimarının Sançar'ın oğlu Ubaid olduğunu öğreniyoruz.³ Köprünün görünüşünden günümüze gelinceye kadar birçok tamir geçirdiği anlıyoruz. Ayrıca köprü taşları üzerinde Artuklu ve Selçuklu Döneminde sıkça rastladığımız taşçı ustalarının işaretlerine rastlıyoruz.

2 Derman 1975: Akmaydalı 1994, 123-143 : Özdamar 1998, 221–248: Tanyeli 1999, 231–238: Bozkurt 2006, 357–358: Tiryaki 2006, 359–360: Tiryaki 2010.

3 Köprülerimiz 1969, 30: Sözen 1971, 216–217, Fotoğraf, 61-61a: Çulpan 1975, 26–29, Resim 18: İltter 1978, 31–33, Resim 1–5: Tunç 1978, 68–71: Durukan 1994, 282-283 : Pekin 2008, 68–69: Sert 2009, 34 : Demirel 2010, 92–93 : Yeşiltaş 2011, 516-518.

Doğu-batı doğrultusunda uzanan ve siyah Diyarbakır taşlarıyla yapılan köprü, 180 m yakın uzunlukta, 5.60 m genişlikte ve 10 sivri kemer gözlüdür. En büyük kemer açıklığı 15 m civarındadır. Köprü aynı genişlikte devam etmez. Batı taraftan 5 gözün döşemesi geniştir. Genişleyen yerde güneye bakan mihrabı bulunan bir namazgâh mekânı vardır. Mihrap korkuluk duvarı yüksekliğinde, yarım silindirik gövdeli ve sivri kemerlidir.



Diyarbakir Dicle Köprüsü



Diyarbakir Dicle Köprüsünün Namazgâhı

Sivas Eğri Köprü: Sivas'ın 3 km güneyinde, Kızılırmak nehri üzerinde kurulmuştur. Üzerinden eski Sivas-Malatya (İpek ve Bağdat) yolu geçer. Orijinal kitabesi yoktur ama 1802 tarihli tamir kitabesi vardır. Anadolu Selçuklu döneminde inşa edildiği bilinen köprü, 1585'de III. Murat döneminde, 1802'de Erzincanlı Mustafa Paşa ve XIX. yüzyılda Halil Rifat Paşa'nın valiliği sırasında Kangalağası Abdurrahman Paşa tarafından tamir ettirilmiştir. Köprü'nün 2001 yılındaki tamiri sırasında müzede bulunan 1802 tarihli kitabe bir niş içine alınarak mansap tarafına doğru çıkıntı yaparak bir kitabe köşkü ve Evliya Çelebi'nin bahsettiği bir namazgâhın mihrabını oluşturulmuştur.⁴

Köprü 173 m uzunluğunda, 4,60 m eninde, 6 gözü bir tarafta, 12 gözü diğer tarafta kalmak üzere kaynak tarafına doğru kırılan toplam 18 gözlüdür. Bu kırılma nedeniyle de eğri köprü ismini alan köprü'nün en büyük kemerin açıklığı 8 m civarındadır.

4 Çulpan 1975, 70-71 : İlter 1978, 252, Resim 139 : Tunç 1978, 74-75 : Denizli 1998, 155-156 : Pekin 2008, 170-171.



Eğri Köprü'nün Namazgâh Bölümü

Kayseri - Karaözü Kasabası Şahruh Köprüsü: Eski Sivas-Gemerek-Kayseri yolu ve Kızılırmak Nehri üzerinde, Karaözü Kasabası'nda yer alır. Köprü'nün orijinal kitabesi yoktur. Fakat bugün Sivas Müzesinde yer alan, bu köprüye ait olduğu söylenen ve Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın komutanlarından Mubarizuddin Ertokuş'a ait olan kitabe; diğeri köprü'nün son kemer köşeliğinde bulunan ve bir aslan figürü ile birlikte resmedilen ve 1327–1329 / tarihli tamir kitabesidir. Kitabelerden ve yazılı kaynaklardan öğrendiğimize göre köprü; Selçuklu Döneminde yapılmış, Dulka-diroğlularından Şahruh Beyoğlu Mehmet Han tarafından H.945/M. 1538–1539'da ve 1327–1329 1909–1911 tarihleri arasında ve günümüze yakın bir tarihte tamir ettirilmiştir.⁵

Doğu-batı doğrultusunda uzanan köprü, yaklaşık olarak 150 m yakın uzunlukta, 5,6 m eninde, en büyük kemer açıklığı 12 m'dir. Çökertmeli sivri kemerli 8 gözlü, kemer ayaklarında sivri mahmuzları ve korkulukları olan kesme taş bir köprüdür. Yapının 1327 tarihli tamir kitabesi üzerinde, Selçuklu yapılarında sıkça gördüğümüz, aşınmış bir hayvan figürlü çörtene vardır. Ayrıca köprü üzerinin orta noktasında namazgâh olarak kullanılan yarım silindirik gövdeli mihrabı vardır.

5 Çulpan 1975, 71: Tunç 1978, 177-179 : Özer 2006,163-164 : Pekin 2008, 130.



Şahruh Köprüsü Namazgâhı

Anadolu'da birkaç örneğini verdiğimiz Namazgâhlı köprülerden bir tanesini de, **Makedonya – Üsküp Fatih Sultan Mehmet Köprüsü**'nde de görmekteyiz. Üsküp Taş Köprüsü'nün uzun bir tarihi geçmişe sahip olmasına rağmen bazı yayınlarda Sultan II. Murat tarafından yapımına başlandığı⁶, Fatih Sultan Mehmet tarafından tamamlandığıdır. Ancak genel kanı Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırıldığı hatta 1466 tarihli İsa Bey Vakfiyesi'nde ismi geçtiğine göre bu tarihten hemen önce yapıldığıdır.⁷ Köprü'nün kitabesi yoktur. Bazı kaynaklar köprü'nün tarihi geçmişini Üsküplü I. Justinianos kadar indirerek Justinianos'un döneminde burada bir köprü yaptırmış olabileceğini fakat bu köprüden en ufak bir iz kalmadığı konusunda birleşirler.⁸

Köprü'nün ilk kitabesinin kaybolduğu, III. Murat Döneminde 1579'da tamir ettirildiği, 1688'de Avusturyalılar tarafından yarısının yıktırıldığını, tarih köşkü ile kitabesinin sökülüp yok edildiğini, 1888'de Üsküp mutasarrıfı Hafız Mehmet Paşa ve 1896–1897 ile 1905 tarihinde Sultan Reşat tarafından tamir ettirildiği bilinmektedir. 1896–1897 ve 1905 tamirlerinde doğu tarafına 3 kemer eklenmiş, 1905'de köprü korkuluğu kaldırılmış 1,90 m genişliğinde yaya kaldırımı eklenmiş, 1910'da yaya kaldırımları bir miktar genişletilmiştir.⁹

Köprü doğu-batı doğrultusunda Vardar Nehri üzerinde, 210 m uzunluğunda, 5.80 m genişlik-

6 Çulpan 1975, 71.

7 Ayverdi 1956, 161, Resim, 33: Eyice 1964, 26 : Çulpan 1975, 126-127, Resim 73/1-5 : Ayverdi 2000, 300–302 : Özer 2006, : Sert 2008, 195 : Kumbaracı 2008, 386-401 : Sert 2009, 42.

8 Çulpan 1975, 126-127, Resim 73/1-5 : Ayverdi 2000, 300–302: Özer 2006, 163 : Sert 2009, 42.

9 Ayverdi 1956, 161, Resim 33 : Eyice 1964, 26 : Çulpan 1975, 126-127, Resim 73/1-5 : Ayverdi 2000, 300–302 : Özer 2006, 164-166 : Kumbaracı 2008, 389,397-398.

tedir.¹⁰ Göz sayısı ise, Çulpan'a¹¹ göre, 8 gözlü iken 3 göz daha ilave edilerek 11 gözlü hale getirilmiştir. Özer¹² , 14 gözlü olduğunu, Kumbaracıbaşı¹³ ise, 12 ayaklı 13 gözlü olduğunu yazar. Köprü'nün 1565 tarihindeki tamiri sırasında 18 gözlü olduğunu, Evliya Çelebi'nin Üsküp'ü ziyareti sırasında ise köprü'nün 14 gözlü olduğu yazılır.¹⁴



Üsküp Fatih Sultan Mehmet Köprüsü (2009)

Bugün köprü 10 gözü açık biri de doğuda kapatılmış 1 göz olmak üzere 11 gözlüdür. Kesme taştan yapılan köprü'nün ayaklarında bazıları yarım mahmuzlara rastlanır. Kesme taş korkuluklu köprü'nün batıdan yedinci, doğudan dördüncü ayağı üzerinde, mansap tarafında bir mihraplı kitabe köşkü yani **namazgâhı** bulunmaktadır. Köprü üzerine yapılan yayınların hiçbirisinde bu mekânın namazgâh olduğuna değinilmez veya bilinmez. Tamamı kitabe köşkü diye tanımlar. Hâlbuki namazgâhların amaçları, yapım yerleri ve Anadolu'daki örnekleri göz önünde bulundurulduğunda bu mekânın namazgâh olarak yapıldığına kesin olarak inanmaktayız. Çünkü yönü bile kibleye bakmaktadır.



10 Özer 2006, 163 de köprü'nün uzunluğunu yukarıdaki gibi verdiği halde ; Çulpan 1975, 127 de 177.74 m. uzunluğunda, 5.80 m. genişliğinde : Sert 2009, 42 de köprü'nün 178.70 m. uzunluğunda olduğunu yazar.

11 Çulpan 1975, 127.

12 Özer 2006, 163.

13 Kumbaracı 2008, 394.

14 Ayverdi 1956, 161 : Ayverdi 2000, 300 : Özer 2006, 165-166 : Kumbaracı 2008, 394.



(Fotoğraf : 2005 Yılı)



(Fotoğraf : 2009 Yılı)

Üsküp Fatih Sultan Mehmet Köprüsü Mihraplı Kitabe Köşkü

Namazgâh bölümü; yatay kolu uzun, dikey kolları kısa korkuluklu “U” planlıdır. Uzun kolun ekseninde, dikey dikdörtgen biçimli, üçgen alınlıklı, dört sıra mukarnaslı çokgen gövdeli nişli ve alınlığında yatay dikdörtgen kitabe yeri vardır. Korkuluk duvarlarıyla sınırlandırılmış “U” biçimli mekân, köprü zemininden küçük bir yükselti ile ayrılmıştır. Kumbaracı'nın ifadesine göre bu mihraplı bölümün karşısında eskiden yolcuların dinlenmesi için bir balkon çıkıntısı olduğu yazılmıştır.¹⁵ Acaba bu balkon çıkıntısı da namazgâhın bir uzantısı mıydı? Bilinmez.

Makedonyalı yetkililerin, köprünün 2006 yılındaki son onarımı sırasında, bu mihraplı mekân ortadan kaldırılmıştı. Kaldırma nedeni: Köprünün orijinalde Türk Döneminde Fatih Sultan Mehmet tarafından yapılmadığı, onun köprüyü tamir ettiği, köprüyü yaptıranın I. Justinianos ve bir Roma köprüsü olduğu varsayımıyla köprünün temelinde, tabliyesi üzerinde ve değişik yerlerinde sondajlar yaparak köprüde Roma Döneminin kırıntıları aranmıştı. Bulunamayınca da namazgâh, yani kitabe köşkü ve mihrabı yok edilmiştir. Mihrabın yok edilmesiyle ülkedeki Müslümanların büyük tepkisini çekmiş, başta Makedon hükümeti ve Türkiye olmak üzere uluslararası camiaya duyurulmaya çalışılmıştır. Bunun üzerine başta o günkü Türkiye Büyük Elçisinin girişimiyle Türkiye'den köprüyü restore eden Makedon uzmanlarla görüşmeler yapmak üzere uzman istenmişti. Türkiye Dışişleri Bakanlığı ve Türk Tarih Kurumunun girişimiyle Ben (Prof. Dr. Hakkı Acun), Prof. Dr. Halit Çal ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet İbrahimgil'den oluşan bir ekip Makedonya'ya giderek köprüyü restore eden ve Makedon Eski Eserler Kurumuna bağlı kişilerle 8 saat gibi uzun süren bir görüşme ve tartışma yapılmış fakat bir neticeye varılamamıştır. Tartışmanın ana konusu Makedon yetkililerinin bu köprünün bir Roma-Bizans köprüsü olduğu o nedenle mihraplı kitabe köşkünün kaldırıldığı ve restorasyonu sırasında Roma-Bizans köprülerine benzetilmeye çalışmasıdır. Biz ise bu köprünün bir Roma veya Bizans köprüsü olmadığı, eğer Roma-Bizans köprüsü olduğuna dair bir kanıt bulunduğu takdirde bunun bizce de kabul edilebileceği zira ülkemizde birçok Roma-Bizans eseri olduğunu bizlerin hiçbir zaman bu eserlerin Türk eseri olduğu konusunda iddiada bulunmadığımızı, ilmi ahlâkın bunu gerektirdiği ifade edilmiştir. Hatta ilmi ahlâk sahibi Makedon ve diğer ülkelerdeki, başta Hammer olmak üzere ilim adamlarının köprü üzerinde yaptığı araştırmalarda bu eserin bir Türk yapısı olduğunu ve Fatih Sultan Mehmet tarafından yapıldığını yazmışlardır, şeklindeki 8 saatlik konuşmalarımızın hiçbirisi fayda etmemiştir.

¹⁵ Kumbaracı 2008, 395.

Bunun üzerine Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Bakanı, Dışişleri Bakanlığı ve Bakanı hatta Cumhurbaşkanlığı ve Cumhurbaşkanı konuyla ilgilenmiş ısrarlı istekleri üzerine bugünkü Cumhurbaşkanımız Sayın Abdullah Gül'ün girişimiyle köprünün üzerine 2009 yılında mihraplı kitabe köşkü yapılarak yerine konulmuştur.¹⁶



Köprü üzerinde yaptığımız araştırmalar sırasında üzerinde hiç durulmayan ve bilinmeyen Namazgâh mekânı dışında yine pek bilinmeyen ve üzerinde durulmayan diğer bir konuda köprünün doğudaki son iki kemer gözü arasında bulunduğu iddia edilen dizdar veya yolcu odasıdır. Köprü üzerinde görüşmeler yapmak üzere Üsküp'e gittiğimizde yaşlı birkaç Müslüman Üsküplünün ifadesine göre burada bir oda olduğunu bu odanın içine çocukken girip oynadıklarını, anlatmışlardı. Şimdi odanın girişine mansap tarafına merdivenli bir iniş yapılarak odanın önü kapatılmıştır. Üsküplü yaşlıların bu ifadesine, görmediğimiz ve hiçbir yayında rastlamadığımız bu ifadeye daima tereddütle bakmışızdır. Gerçekten burada bir odanın var olabileceğini, Anadolu'daki örnekleri göz önünde bulundurulduğunda var olabileceğini düşünmüştüm. Ayrıca buranın bir oda olmayıp bir tarafı kapalı kemer gözü olabileceği de aklımıza gelmiştir.

Köprüdeki oda konusuna Kumbaracı; "1972–1973 döneminde köprü üzerinde inceleme yapılırken orta ayağın iç kısmında uzunlamasına inşa edilmiş iki küçük bölmenin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bunların birer mazgalları vardır. Çulpan'a göre bunlar köprüyü koruyanların ve gelip geçenlerin kullandığı mekânlardır." şeklinde bir ifade ile değinir.¹⁷ Acaba köprü üzerindeki bu boşlukların Anadolu'daki birçok köprüde¹⁸ rastladığımız hafifletme boşlukları mıydı? Yoksa gerçekten odamıydı? Bilinmez. Bizim tahminimiz buraların hafifletme (statik amaçlı) boşluklar olduğudur.

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür: Fatih Sultan Mehmet Köprüsü üzerinde Makedon uzmanlarınca yapılan son restorasyon raporları, tam ve doğru olarak yayımlanmadan bazı bilinmez ve tahminlerimizin açığa kavuşması zordur...

16 Bu girişimlerde katkıları bulunan devlet büyüklerine teşekkür eder ve saygılarımı sunarım.

17 Kumbaracı 2008, 395 de, Çulpan'a atfedilen odadan bahsedildiğini yazar. Fakat Çulpan'ın 1975, 126–127 de böyle bir ifadesine rastlayamadık.

18 Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Sert 2009.

Bibliyografya

Acun 2002: H. Acun-M. İbrahimgil, Kosova-Prizren Fatih Sultan Mehmet Namazgâhı (Kırık Cami) Kazı ve Restorasyon Çalışmaları İle Şehit Başçavuş Hüseyin Kutlu Parkı, Ankara.

Acun 2010: H. Acun, Türk Kültüründe Taşlar, Ankara.

Ayverdi 1956: E. H. Ayverdi, "Yugoslavya'da Türk Abideleri", Vakıflar Dergisi, III (1956), s. 151–224.

Akmaydalı 1994 : H. Akmaydalı, " Mihraplı ve Minberli Namazgâhlarımız", Vakıflar Dergisi, XXIII (1994), s. 123–143.

Ayverdi 2000: E. H. Ayverdi, Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri, Yugoslavya, III. (Kitap) (2. Baskı), İstanbul.

Bozkurt 2006: N. Bozkurt, "Namazgâh", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 32 (2006), s. 357 – 358.

Çobanoğlu 2003: A.V. Çobanoğlu, " Mehmet Ağa, Sedefkâr ", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 28 (Ankara 2003), s. 430–431.

Çulpan 1975: C. Çulpan, Türk Taş Köprüleri, Ankara.

Demirel 2010: E. Demirel, Türkiye Tarihi Köprüler Atlası, İstanbul.

Denizli 1998: H. Denizli, Sivas Tarihi ve Anıtları, Sivas.

Derman 1975: M. U. Derman, Osmanlı Devri Şehir ve Menzil Yollarında İstirahat ve İbadet Yerleri (Namazgâhlar), Ankara.

Durukan 1994: A. Durukan, "Dicle Köprüsü", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 9 (İstanbul 1994), s. 282–283.

Eyice 1964: S. Eyice, "Üsküp'te Türk Devri Eserleri", Türk Kültürü, Sayı 11 (İstanbul 1964), s. 20–30.

İlter 1978: F. İlter, Osmanlılara Kadar Anadolu Türk Köprüleri, Ankara.

Köprülerimiz 1969: Anonim, Köprülerimiz, Ankara.

Kumbaracı 2008: L. Kumbaracı-Bogoyeviç, Üsküp'te Osmanlı Mimarî Eserleri, İstanbul.

Özdamar 1988: M. Özdamar, "Namazgâhlar", Vakıflar Dergisi, XX (1988), s. 221–248.

Özer 2006: M. Özer, Üsküp'te Türk Mimarisi (XIV.-XIX. Yüzyıl), Ankara.

Pekin 2008: F. Pekin-H.F. Yılmaz, Türkiye'nin Kültür Mirası 100 Köprü, İstanbul.

Sert 2008: H. Sert, " Türk Taş Köprüleri ", Türk Dünyası Mimarlık ve Şehircilik Kurultayı (24–26 Haziran 2008) Bildiri Kitabı, Ankara, s.182.

Sert 2009: H. Sert ve Diğerleri, Tarihi Köprüler, Ankara.

Sözen 1971: M. Sözen, Diyarbakır'da Türk Mimarisi, İstanbul.

Tanyeli 1999: U. Tanyeli, "Musalla, İdgâh, Namazgâh: Tanımsız Bir Mimarî Olgu", Uluslararası Üçüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, 25–29 Eylül 1993,C.1, Ankara 1993 s. 231–238.

Tiryaki 2006: Y. Tiryaki, "Namazgâh: Mimarî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 32 (2006), s. 359–360.

Tiryaki 2010: Y. Tiryaki, İstanbul'un 100 Namazgâhı, İstanbul.

Tunç 1978: G. Tunç, Taş Köprülerimiz, Ankara.

Yeşiltaş 2011: E. Yeşiltaş, "Diyarbakır'da Su Yapıları", Medeniyetler Mirası, Diyarbakır Mimarisi, Diyarbakır, s. 515-558.